

А.В. Губкіна (Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт)

УПАРАДКАВАННЕ АНАТАМІЧНАЙ ТЭРМІНАЛОГІІ Ў 1920-я гг.

Ключавыя словы: беларусізацыя, тэрміналогія, тэрмінаграфія, пурызм, слоўнік.

Анатамічная тэрмінасістэма, як і многія іншыя, актыўна распрацоўвалася ў 1920-я гады. Гэта было абумоўлена распачатай у той час у БССР беларусізацыяй, у межах якой рэалізоўваўся пераход устаноў і арганізацый на беларускую мову. Для вырашэння пастаўленай задачы ў лютым 1921 г. урадам рэспублікі была створана Навукова-тэрміналагічная камісія на чале са Сцяпанам Некрашэвічам. У 1922 годзе на базе Навукова-тэрміналагічнай камісіі быў арганізаваны Інстытут беларускай культуры, які ў 1928 годзе быў ператвораны ў Беларускаю акадэмію навук. Менавіта тут была сканцэнтравана праца па распрацоўцы розных тэрмінасістэм і складанні тэрміналагічных слоўнікаў.

Вынікам распрацоўкі тэрміналогіі розных галін навукі стала серыя з 24 выпускаў. Кожны з выпускаў уяўляў сабой перакладны тэрміналагічны слоўнік (двух- або трохмоўны) і алфавітны пералік адзінак спецыяльнай лексікі, у які ўключаліся тэрміны і номены (у залежнасці ад галіновай спецыфікі). 17 красавіка 1924 года пры Інбелкульце была заснавана медыцынская секцыя, адной з асноўных мэт якой была распрацоўка медыцынскай і анатамічнай тэрміналогіі для выкладання адпаведных дысцыплін у розных навучальных установах, пашырэння беларускамоўнай навуковай літаратуры і галіновага друку.

За першы год сваёй працы секцыя паспела перагледзець апрацаваныя доктарам Іванам Цвікевічам тэрміналагічны зборнік на 1294 назвы (пераважна анатоміі). Непасрэдным удзел у гэтым прымалі доктар Фурс, доктар Былінскі і студэнт-медык Павел Каравайчык. Пазней секцыя была рэарганізавана ў асобную Тэрміналагічную камісію ў складзе старшыні доктара Івана Цвікевіча, доктара Паўла Трэмповіча і доктара (а тады яшчэ студэнта) Паўла Каравайчыка, які быў за сакратара і дакладчыка.

Уласна анатамічная тэрміналогія прадстаўлена ў некалькіх выпусках серыі, якія выйшлі ў розныя гады: у 1926 годзе ўбачыў свет выпуск 9 “*Nomina anatomica* (вып. 1): *Termini generals* (агульныя назвы), *Osteologia* (касцяведанне), *syndesmologia* (вязаavedанне), у наступным 1927 годзе выйшаў выпуск 13 “*Nomina anatomica* (вып. 2): *Myologia* (цягліцаведанне), *Splanchnologue* (нутралогія), *Angiologia* (судзінаведанне)”, у 1929 годзе – выпуск 20 “*Nomina anatomica* (вып. 3): *Newrologia. Organa sensuum. Integumentum commune. Regiones corporis humani*”.

Зараз, магчыма, не кожны спецыяліст па словах *вязаўеданне, ца-
гліцаўеданне, нутралогія, судзінаўеданне* адразу здагадаецца і зразумее,
якія канкрэтна тэрмінасістэмы прадстаўлены ў названых выпусках. Між
тым у першым выпуску (дзявяты ў агульным пераліку выпускаў БНТ) за-
фіксаваны агульныя анатамічныя назвы, а таксама тэрміны ўзаемазвязаных
раздзелаў – астэалогіі (вывучае шкілет у цэлым, асобныя косці і касцявую
тканку) і сіндэсмалогіі (вывучае злучэнні касцей). Усяго тут прадстаўлена
1790 назваў. У другім выпуску (трынаццаты ў агульным пераліку)
прадстаўлены тэрміны міялогіі (вывучае мышцы), спланхналогіі (вывучае
вантробы), ангіялогіі (вывучае крывяносныя і лімфатычныя сасуды). Тут
пададзена 2959 тэрмінаў. У трэцім выпуску (дваццаты ў агульным пе-
раліку) змешчана тэрміналогія неўралогіі (вывучае нервовую сістэму),
тэрміналогія органаў пачуццяў, агульнага покрыва (цела) і абласцей ча-
лавечага цела. У гэтым выпуску зафіксавана 1961 назва. Такім чынам,
усяго тэрміналагічная камісія ў 1920-я гады за час сваёй працы распраца-
вала і сістэматызавала 6710 анатамічных тэрмінаў.

Як відаць хаця б з назваў раздзелаў, у 1920-я гады была спроба
сфарміраваць беларускую тэрміналогію на ўласнай моўнай аснове, нават у
такіх арыентаваных на інтэрнацыянальныя рэсурсы галінах, як медыцына і
анатомія. Але ж многія тагачасныя назвы, створаныя паводле пурыстыч-
ных прынцыпаў, не прыжыліся ў беларускай мове. У наш час многія назвы
раздзелаў анатаміі з’яўляюцца лацінізмамі.

У якасці асноўнай крыніцы анатамічных тэрмінаў членамі
тэрміналагічнай камісіі ў 1920-я гады была ўзята праца Раўбэр-Копша як
найбольш падрабязная і пашыраная на расійскіх медыцынскіх факульт-
этах. Акрамя яе да работы былі прыцягнуты шматлікія даследаванні:
“Анатамічная і фізіялагічная тэрміналогія” Язэпа Драздовіча (110 назваў),
названая раней праца Івана Цвікевіча, “Атлас по анатомии человека” Вер-
нера Шпальтэгольца (Масква, 1901), “Руководство по анатомии человека”
Аўгуста Раўбера (Юр’еў, 1914), польскі пераклад Базельскай анатамічнай
наменклатуры, “Словарь белорусского наречия” Івана Насовіча (Пецяр-
бург, 1870), некалькі перакладных галіновых слоўнікаў, а таксама ўласныя
напрацоўкі членаў камісіі і назапашаныя матэрыялы Інбелкульта. Пра ўсё
гэта даведваемся з прадмовы да выпуска 1926 года [1, с. 495-497].

У прадмове да выпускаў 1927 і 1929 гадоў гаворыцца, што спосаб
апрацавання матэрыялу застаўся ранейшым, толькі дадаліся крыніцы фак-
тычнага матэрыялу ў залежнасці ад раздзелаў анатаміі.

У прадмове да трэцяга выпуска, дзе падагульнялася зробленае, ад-
значаецца, што гэты слоўнік, як і ўсе папярэднія, “выходзіць у свет як пра-
ект і мае дыскусійны характар” [3, с. 9]. Таксама падкрэсліваецца, што з
выданнем выпуска не спыняецца праца па зборы тэрміналагічнага
матэрыялу – народнага і літаратурнага, “каб у наступных выданнях пашы-
раць і выпраўляць тое, што на падставе новых даных будзе вымагаць

патрэбных дадаткаў і паправак” [3, с. 9]. У сувязі з гэтым для ўдасканалвання працы і поспеху ў нялёгкай справе па распрацоўцы дакладнай і дасканалай тэрміналогіі, якая б у поўнай меры адпавядала навукавасці і практычнасці, аўтары-складальнікі заклікаюць да актыўнага супрацоўніцтва ўсіх зацікаўленых асобы і зацікаўленыя ўстановы.

Усе названыя выпускі, як, дарэчы, і ўсе іншыя, дзе прадстаўлена тэрміналогія біялагічных дысцыплін, трохмоўныя – пранумараваныя назвы ў іх падаюцца па-лацінску, па-руску і па-беларуску. Як тлумачыцца ў падмове да першага выпуска анатамічнай тэрміналогіі, рускамоўны тэкст устаўлены таму, што пераважная большасць медыкаў атрымлівала і працягвае атрымліваць медыцынскую адукацыю па-руску. Адначасова, на думку аўтараў, гэта павінны палегчыць медыцынскім работнікам засваенне беларускай тэрміналогіі. У кожны выпуск уключаны таксама алфавітны паказчык беларускіх тэрмінаў, па нумарах пры якіх іх лёгка адшукаць у трохмоўным слоўніку.

Плён зробленага ў галіне беларускай тэрміналогіі і тэрмінаграфіі ў 1920-я гады дазваляе сцвярджаць, што “за адносна кароткі час беларуская тэрміналагічная лексікаграфія мела выключныя поспехі” [4, с. 137]. Увогуле, выпускі БНТ былі значным дасягненнем тагачаснай беларускай тэрмінаграфіі, яны “нягледзячы на іх невялікі памер і пэўныя недахопы адыгралі станоўчую ролю ў фарміраванні беларускай навукова-тэхнічнай тэрміналогіі” [4, с. 135]. Матэрыялы слоўнікаў наступных дзесяцігоддзяў засведчылі процілеглыя тэндэнцыі ў развіцці лексікі і тэрміналогіі, накіраваныя на збліжэнне з рускай мовай. У сувязі з гэтым многія самабытныя, натуральныя назвы і тэрміны, якія падкрэслівалі спецыфіку беларускай мовы, пад уплывам пазамоўных фактараў не прыжыліся ў ёй.

Літаратура

1. Беларуская навуковая тэрміналогія: Вып. 9. *Nomina anatomica* (вып. 1): *Termini generals* (агульныя назвы), *Osteologia* (касцяведанне), *syndesmologia* (вязаведанне). – Менск, 1926. // Факсімільнае перавыданне 2010 г.
2. Беларуская навуковая тэрміналогія: Вып. 13. *Nomina anatomica* (вып. 2): *Myologia* (цягліцаведанне), *Splanchnologue* (нутралогія), *Angiologia* (судзінаведанне). – Менск, 1927. // Факсімільнае перавыданне 2010 г.
3. Беларуская навуковая тэрміналогія: Вып. 20. *Nomina anatomica* (вып. 3): *Newrologia. Organa sensuum. Integumentum commune. Regiones corporis humani*. – Менск, 1929. // Факсімільнае перавыданне 2010 г.
4. Гуліцкі, М.Ф. Беларуская савецкая тэрміналагічная лексікаграфія (20–30-я гады) / М.Ф. Гуліцкі. // Беларуская мова. Вып. 7 / Гомел. дзярж. ун-т. – Мінск: Выд-ва БДУ, 1980. – С. 131 – 138.